

Historický krok v moderním papežství – rezignace Benedikta XVI.

Radikálním činem bylo papežovo dobrovolné odstoupení, k němuž došlo v pondělí 11. února 2013 před polednem. Benedikt XVI. tehdy svolal konzistoř kardinálů přítomných v Římě, oficiálně z toho důvodu, aby projednal schválení tří svatořečení, jež byla naplánována na květen 2013. Jakmile proběhla tato víceméně formální část, nastalo překvapení, když se papež ujal slova, aby přečetl své vyhlášení, kterým podal rezignaci na svůj úřad. Oznámil ji osobně v latině a zdůvodnil ji tím, že mu k zastávání náročných povinností scházejí fyzické síly. Poprvé za více než sedm set let rezignoval papež dobrovolně, což můžeme oprávněně nazvat revoluční změnou. S odstupem více než roku lze říci, že tento krok připravil v podstatě cestu pro další změny během pontifikátu papeže Františka. Posledním papežem, který odešel z nejvyššího církevního úřadu, byl poustevník Pietro del Morrone (1209/10-1296), který po volbě v červenci 1294 přijal jméno Celestýn V. Pod tíží zodpovědnosti a kvůli složitým vztahům v kurii však vydržel v úřadu jen několik měsíců a v prosinci 1294 rezignoval. Chtěl se znovu uchýlit do své poustevny, ale jeho nástupce, Bonifác VIII. (1235-1303, papežem 1294-1303), ho ze strachu před schizmatem uvěznil ve vězeňských kobkách, kde nešťastný Celestýn za necelé dva roky zemřel. V roce 1313 ho papež Klement V. (1264-1314, papežem 1305-1314) svatořečil. Teprve zpětně, pod zorným úhlem rozhodnutí z února 2013, viděli někteří z komentátorů jako významný signál úvah směrem k rezignaci fakt, že papež Benedikt XVI. přišel na jaře 2009 k hrobu Pietra del Morroneho v katedrále ve městě L'Aquila, kde byl korunován papežem – oblast se tehdy vzpamatovávala z následků ničujícího zemětřesení –, a položil na něj své pallium. Podle informací jeho dlouholetého sekretáře Georga Gänsweina (1956) uvažoval Benedikt XVI. o odstoupení velmi vážně již na jaře 2012, když se vrátil z fyzicky náročné cesty na Kubu, přičemž v létě 2013 by ho čekala další náročná cesta za oceán

na *Světové dny mládeže*. Je zajímavé, že o možnosti odstoupení se vyjádřil také v knize rozhovorů, které s ním vedl německý novinář Peter Seewald (1954). Na otevřeně položenou otázku k tomu, zda uvažoval také o možnosti rezignace, odpověděl, že v okamžiku, kdy dojde papež „k jasnému poznání, že fyzicky, psychicky i duchovně už nedokáže zvládat úkoly svého úřadu, má právo a za určitých okolností i povinnost odstoupit“.¹⁴⁷

Vzhledem k bezprecedentnímu charakteru papežova rozhodnutí pochopitelně zazněla široká škála názorů. Někteří považovali rezignaci za významný signál v úsilí o modernizaci papežství i celého pojetí katolictví. V církevních kruzích se zazněly ovšem také hlasy, které vnímají takový krok jako projev slabosti. Komentáře namířené proti dobrovolnému odstoupení uváděly, že Jan Pavel II. snášel statečně břímě nemoci a byl ztělesněním symboliky, jak nést utrpení. Australský kardinál George Pell (1941), nejvyšší představitel římskokatolické církve ve své zemi, odstupujícímu Benediktovi XVI. vyčetl, že svým krokem církev destabilizoval, a tím zkomplikoval postavení svého nástupce. Samozřejmě je však možné tak závažný akt číst i jako výraz určité papežovy skepse k možnostem účinně zasáhnout do procesů, které se kolem něj odehrávaly. Přestože se pohyboval skoro třicet let v prostředí nejvyšších vatikánských grémií, nestal se pravděpodobně nikdy úplným „Římanem“. Možná mu byly cizí intriky a „mocenské tanečky“. Navíc se mohl cítit zklamán a nepochopen v již zmíněné snaze o dialog s extrémně konzervativními příslušníky *Kněžského bratrstva sv. Pia X.*, který se po čtyřech letech ukázal jako kontraproduktivní a církevní kruhy dále rozkolísal.

147 *Benedikt XVI.: Světlo světa: Papež, církev a znamení doby. Rozhovor s Petrem Seewaldem.* Brno 2011, s. 38.

Rezignace vstoupila v platnost 28. února 2013 v osm hodin večer středoevropského času. Emeritní papež pak odletěl z Vatikánu do letní rezidence v Castel Gandolfo, odkud se počátkem května 2013 vrátil do Vatikánu. Nyní přebývá v klášteře *Mater Ecclesiae*, založeném Janem Pavlem II. na okraji vatikánských zahrad, přičemž na první oficiální cestu mimo svůj nynější azyl se vydal téměř po roce od své rezignace, a to u příležitosti jmenování nových kardinálů jeho nástupcem v únoru 2014. Vzhledem k tomu, že se ani rok po jeho rezignaci nepřestaly šířit nejrůznější spekulace, vrátil se ke zdůvodnění tohoto kroku. U příležitosti ročního výročí odchodu do ústraní zaslal známému novináři Andreovi Torniellovi, mimo jiné autorovi několika papežských životopisů, dopis, kde znovu zdůrazňuje dobrovolnost a svobodu svého rozhodnutí. Emeritní papež v nich potvrdil názorovou jednotu se svým nástupcem: „Jsem vděčný za to, že můžu být spojen s papežem Františkem velkou totožností pohledů a srdečným přátelstvím. Jako svůj jediný a poslední úkol vidím, abych podpíral jeho pontifikát modlitbou.“

Vztahy mezi papežstvím a českými zeměmi v době Benedikta XVI.

V souvislosti se vztahem Benedikta XVI. a České republiky je třeba připomenout jeho velmi mediálně sledovanou návštěvu u nás, která proběhla na konci září 2009, protože její dopady ovlivnily i některá další papežská rozhodnutí. Lze říci, že během ní v souhrnu zazněly všechny důležité momenty, které tvořily intelektuální i duchovní milníky celého Benediktova pontifikátu. Do Prahy přiletěl 26. září a po uvítacím ceremoniálu na ruzyňském letišti jeho první kroky vedly do kostela Panny Marie Vítězné. Zde vyzvedl význam tradiční rodiny. Večer se setkal s kněžími a příslušníky řádů. V projevu připomněl pronásledování církve v době komunistické moci a hrdinství mnoha kněží, členů řeholních komunit a věřících. Současně se však zamyslel také nad situací po roce 1989, kterou podle něj charakterizuje mimo jiné i fakt, že „spo-

lečnost ještě stále nese rány způsobené ateistickou ideologií a je často okouzlena moderní mentalitou hédonistického konzumismu, který vede k nebezpečné krizi lidských a náboženských hodnot a k rozmachu etického a kulturního relativismu¹⁴⁸. Vyzval proto k zaměření pozornosti na otázky výchovy a vzdělávání, tedy k zintenzivnění pastoračního působení v oblasti školství.

Poprvé papež zavítal do Brna (27. září), kde se bohoslužby zúčastnilo sto dvacet tisíc poutníků, a sloužil mši ve Staré Boleslavi (na svátek sv. Václava 28. září). V Brně požehnal čtyřiceti základním kamenům pro nové sakrální stavby – kostely, kaple a komunitní centra – a obrátil pozornost k naději jako jedné z nejdůležitějších křesťanských ctností, ve Staré Boleslavi zase k postavám českých národních světců a k důležitosti duchovních tradic. Význam zemských patronů přesahuje okruh věřících a zejména historické souvislosti jejich konání výrazně vnímá i široká veřejnost.

Ve svém hlavním politickém projevu ve Španělském sále Pražského hradu se 26. září zabýval významem Evropy a opět využil blízkí se připomínky událostí roku 1989. Připomněl, že se jeho návštěva kryje s dvacátým výročím pádu totality ve střední Evropě. Zamyslel se nad tím, co je podle jeho názoru podstatou skutečné svobody: „S plným respektováním rozdílů mezi sférou náboženskou bych rád zdůraznil nenahraditelnou úlohu křesťanství při utváření svědomí všech generací a podněcování základního etického konsensu, platného pro každého člověka, který tento kontinent nazývá svým domovem.“

Jeden z hlavních vrcholů návštěvy však představuje setkání papeže s akademickou obcí ve Vladislavském sále Pražského hradu 27. září. Papež nepřednesl svou přednášku vsedě, jak bývá zvykem, ale po celou dobu u ní stál. V jejím úvodu vyzdvihl úlohu českého univerzitního prostředí při revolučních změnách v „roce zázraků 1989“ a připomněl, že „pátrání

148 Papež Benedikt XVI. v České republice. Kostelní Vydří 2009, s. 48.

po svobodě stále vede práci učenců, jejichž služba (diakonia) pravdě je nepostradatelná pro blaho každého národa.¹⁴⁹ Současně však přiléhavě pojmenoval aktuální problémy, s nimiž se vědecké bádání potýká, když hovořil například o tom, že „zatímco doba vměšování pominula, nejsme snad často svědky toho, jak jsou používání rozumu a akademické bádání nuceny sklonit se – více či méně jemně – pod tlakem ideologických zájmových skupin a podřítit se vábení krátkodobých prospěchářských anebo pragmatických cílů?“¹⁵⁰ Papežova promluva však v sobě vedle netušeného aktuálního rozměru pro Českou kotlinu skýtala i nebyvalou možnost hluboké meditace nad otázkami dalšího směřování naší civilizace. Hovořil totiž naléhavě o potřebě dialogu mezi vírou a rozumem a jeho promluva byla povzbuzením k odpovědnému užívání rozumu. Na základě zkušenosti ze setkání s českými intelektuálními kruhy inicioval papež Benedikt XVI. setkávání světa vědy a víry v podobě tzv. *nádvoří národů*, jehož realizaci pověřil *Papežskou radu pro kulturu*. Název vychází z označení místa jeruzalémského chrámu, kam měli přístup také příslušníci jiných národů než jen židovského, tedy i pohané, cizinci či exkomunikovaní lidé, zkrátka všichni ti, kteří nesměli do posvátného prostoru. Měli tak příležitost přicházet do blízkosti svatyně, setkat se se znalci Písma a promluvit s nimi o víře. V rámci projektu má být rozvíjen mezináboženský i mezikulturní dialog. První z těchto setkání proběhlo v Paříži v březnu 2011. Francouzská metropole je vnímána jako město osvícenství, a z tohoto důvodu svolal Benedikt XVI. tuto akci právě do centra, odkud se šířily po Francouzské revoluci ideje sekularismu (k dalším místům setkání patřilo Portugalsko, Německo a Spojené státy). Dialog mezi zástupci akademické obce a církevními představiteli v rámci projektu *Nádvoří národů* se uskutečnil také na podzim 2013 v České republice při příležitosti 1150. výročí příchodu cyrilometodějské misie na Velkou Moravu.

149 Papež Benedikt XVI. v České republice. Kostelní Vydří 2009, s. 98.

150 Tamtéž.

František

Poprvé v moderní historii se po Benediktově rezignaci začali sjíždět kardinálové do Říma v okamžiku, kdy je papež stále ještě naživu. Konkláve se účastnilo sto patnáct kardinálů ze sto sedmnácti oprávněných volitelů. Před jeho zahájením panovala velká nejistota, daleko větší než při papežské volbě před osmi lety, kdy se většina analýz shodovala na velké autoritě Josepha Ratzingera, díky níž se skutečně stal pontifikem. Navíc se tehdejší volba odehrávala ve stínu smrti velkého papeže Jana Pavla II., který převedl církev do třetího tisíciletí.

Po devíti letech však bylo všechno jinak. Z tohoto důvodu byl také seznam možných kandidátů poměrně dlouhý. Někteří znalci nevykloučovali volbu ghanského kardinála Petera Turksona (1948), předsedy *Papežské rady Iustitia et Pax*, velké šance se přisuzovaly původem kanadskému prefektovi *Kongregace pro biskupy* Marcu Ouelletovi (1944), Brazilci Odilu Schererovi (1949) či milánskému arcibiskupovi Angelo Scolovi (1941), kterému by nahrávala snaha některých církevních kruhů vidět na Petrově stolci znovu po dvou ne-italských papežích rodáka z Apeninského poloostrova. Údajně tomu nasvědčovala i skutečnost, že vliv na chod církevních záležitostí po Benediktově rezignaci získali dva italské kardinálové se zkušenostmi v řízení zákulisí, státní sekretář Bertone a především jeho předchůdce Sodano, který byl nyní ve funkci kardinála – děkana celého kardinálského sboru, a disponoval tak v mezidobí před papežskou volbou nezanedbatelnými pravomocemi, protože mohl z tohoto titulu moderovat debaty shromážděných kardinálů před vlastním konkláve. Sodano byl tedy hlavní osobou doby sedisvakance, uprázdněného papežského stolce po nečekané Benediktově rezignaci.

Skutečnost, že milánský arcibiskup Scola patřil k hlavním favoritům volby, potvrdila i malá aféra, když poté, co stoupal ze Sixtinské kaple bílý dým, pustila *Italská biskupská konference* do světa blahopřání no-

vému papeži, které však bylo omylem adresováno právě Scolovi. Milánský arcibiskup měl ovšem i řadu odpůrců, zejména z řad kardinálů na druhé straně Atlantiku (ze severní i jižní Ameriky), k nimž se prý nakonec přidal i Bertone. Je zajímavé, že mezi nejvíce zmiňovanými kandidáty se v médiích příliš nevyskytovalo jméno Jorge Mario Bergoglio, ačkoli tento muž patřil k výrazným postavám předchozí volby z roku 2005. Vlivní kardinálové žádali během jednání před konkláve informace o otázce úniku dokumentů a mluvili o nutnosti změny v řízení kuriálních úřadů a *Státního sekretariátu*. Do hledáčku kritiky se kvůli tomu dostával především kardinál Bertone. Diskuze ještě před konkláve se tak nesla v duchu volání po nutné změně, aby církev ukázala světu radostnější a milosrdnější tvář.

Samotné konkláve bylo zahájeno 12. března odpoledne, kdy za přítomnosti televizních kamer složili přítomní kardinálové přísahu a pak se uzavřeli před světem, aby zahájili první kolo volby. Stovky televizních štábů sledovaly napjatě, skoro v přímém přenosu, alespoň komín Sixtinské kaple. Média si všimla i takových maličkostí, že k nejsledovanějšímu komínu světa přilétali racci, kteří se prohánějí nad nedalekou Tiberou, a ťukali na něj, jako by chtěli volitele popohnat. Na začátku konkláve se nepředpokládalo, že bude trvat krátce, protože se nerýsoval žádný výrazný favorit. Původní předpoklady však vzaly zasně, protože bílý kouř začal stoupat již ve středu 13. března krátce po sedmé večer po pátém kole volby, kdy Jorge Mario Bergoglio překročil potřebnou hranici sedmasedmdesáti hlasů. Podle informací italských médií nastal při volbě efekt „Ratzinger“ z předcházející konkláve, tedy pozvolné, ale nepřetržité stoupání počtu hlasů pro Bergogliu, které se zřetelně projevilo již dopoledne 13. března ve třetím kole volby. Nový papež byl nevšední už v okamžiku volby. Jednalo se o prvního pontifika pocházejícího z jihoamerického kontinentu a prvního jezuitu v čele katolické církve. Překvapil i historickým výběrem jména, připomínajícím „prošťáčka Božího“, tedy sv. Františka z Assisi (1182-1226), jenž však svým

František

voláním po chudé a sloužící církvi zahájil výraznou etapu duchovní reformy středověku.

Papež František, vlastním jménem Jorge Mario Bergoglio, se narodil 17. prosince 1936 v rodině italského emigranta v argentinské metropoli Buenos Aires. Otec přišel před chudobou ze severní Itálie a v Argentině našel práci u železnice. Rodina žila v Buenos Aires ve čtvrti Flores. Nejprve se věnoval studiu chemie, ale stále silněji v něm klíčilo rozhodnutí, aby se soustředil na duchovní cestu. Rozhodnutí ovlivnila do určité míry i zkušenost, kterou prožil jako dvacetiletý mladík: měl vážné problémy s dýcháním, ocitl se na pokraji smrti a od té doby má jen jednu plíci. V roce 1958 vstoupil do jezuitského řádu a studoval nejprve společenské vědy v Chile. V teologii byl ovlivněn například Luciem Gerou (1924-2012), který patřil k zastáncům argentinské varianty *teologie osvobození*. Každá země oblasti má však i své specifické dějiny, zejména kvůli vládám řady více či méně brutálních autokratických režimů. Kus této historie má v sobě i současný papež, který byl zprvu

spíše konformní k argentinské vojenské vládě (ujala se moci v březnu 1976), aby se pak významně – ostatně jako značná část církevních elit regionu – podílel na návratu demokracie a pádu junty, k němuž došlo po porážce argentinské armády ve válce o Falklandské ostrovy s Velkou Británií na jaře 1982. Generál Jorge Videla (1925-2013) kritizoval poměry před vojenským převzetím moci kvůli špatné vládě a administrativnímu chaosu a zkorumpovanosti i rostoucímu politickému násilí, na čemž se shodl s církevními kruhy. Vojáci a argentinský klérus se však rozcházeli v tom, že katolické kruhy chtěly rozhodně trvat na dodržování lidské důstojnosti a práv člověka.¹⁵¹ Přesto je církevní role v době tzv. *špinavé války*, jak se někdy období vlády vojenské diktatury nazývá, poněkud kontroverzní. Vzápětí po zvolení nového papeže se objevily informace, že Jorge Bergoglio byl zpočátku konformní k vojenské vládě (tehdejší puč však odsoudili pouze tři biskupové z tehdejších šestašedesátí). Bergoglio sám odmítl obvinění, že by udal své dva spolubratry, kteří byli uneseni eskadrami smrti a téměř půl roku věznění a mučení. Jeho přímý podíl na této události nebyl nikdy potvrzen, a to ani v době snah o soudní vyrovnání s těmito zločiny. Za nového papeže Františka se v této kauze postavili i mnozí rodáci. Nositel Nobelovy ceny míru za rok 1980, architekt Adolfo Pérez Esquivel (1931), oceněný za obranu lidských práv, o něm pro deník *La Stampa* prohlásil, že rozhodně nebyl žádným komplicem junty. Přitom Esquivel strávil více než rok ve vězení za kritiku vojenské vlády. Bergoglio se podle něj naopak významně zasloužil o to, že se katolická církev v Argentině omluvila i za svá selhání a chyby v této tragické historické epizodě.

V březnu 1986 odjel do Mnichova, aby zde dokončil disertační práci, a po návratu je svými představenými poslán do jezuitského kostela

151 TORNIELLI, Andrea: *Jorge Mario Bergoglio. František. Papež chudých: Život, myšlenky a slova papeže, který změní církev*. Praha 2013, s. 95-96.

v Cordóbě jako duchovní vůdce a zpovědník. V květnu 1992 je jmenován pomocným biskupem v Buenos Aires a o několik let později také arcibiskupem. Kněží na něm oceňovali jeho lidskost a prostotu. Bergoglioova aktivita se však neomezovala jen na náboženskou činnost. Ještě než se stal arcibiskupem, byl někdy označován za „advokáta chudých“ a dá se říci, že mezi desítkami tisíc obyvatel nejbídnějších čtvrtí argentinské metropole byl jako doma. Požadoval zavedení daleko většího počtu programů, které by reagovaly na situaci sociálně vyloučených vrstev. Při této příležitosti ostře kritizoval neoliberalní hospodářskou politiku, jejíž důsledky činil zodpovědnými za zbídačení milionů svých spoluobčanů. Politika globalizace se podle něj nezajímá o staré a chudé a nedává stejné šance na dosažení odpovídajícího vzdělání, a tím pádem také sociálního statutu.

Na přelomu let 2001 a 2002 zasáhla Argentinu vlna obrovských sociálních nepokojů v reakci na ekonomické problémy země. Do krize se dostal celý ústavní systém země a během čtrnácti dnů se v jejím čele vystříдалo hned pět prezidentů. Tehdy Bergoglio vystoupil s ostrou kritikou vnitřní politiky i postupu mezinárodních finančních institucí, které podle něj přivedly Argentinu na pokraj ekonomického zhroucení. Současně se však podílel na zklidnění situace a zmírnění občanských nepokojů. V roce 2010 se dostal do sporu s argentinskou prezidentkou a manželkou předchozí hlavy státu Cristinou Fernández de Kirchner (1953) kvůli jeho odporu k zavedení manželství osob stejného pohlaví.

Významně změnil podobu tradičních rituálů, a to již od první minuty, kdy vstoupil na lodžii baziliky sv. Petra, aby neformálně pozdravil desetitísíce promočených poutníků, čekajících na nového pontifika. Vyzval je k tomu, aby se za něj modlili, dříve než jim udělí své tradiční první požehnání *Urbi et orbi*. Po skončení úvodní ceremonie neodjel papežskou limuzínou, ale autobusem spolu s dalšími členy kardinálského sboru. Inaugurační mše 19. března 2013 se účastnilo více než dvě stě tisíc lidí. Ve srovnání s nástupným obřadem Benedikta XVI. byla asi o ho-

dinu kratší. Poprvé v historii se jí zúčastnil také konstantinopolský patriarcha Bartoloměj. Tradiční obřady umývání nohou na Zelený čtvrtek provedl jako první papež v historii v nápravném zařízení pro mládež, přičemž jeho předchůdci je většinou sloužili v bazilice sv. Jana Lateránského. A dá se s nadsázkou říci, že od té doby neuplynul den, aby papež nějakým menším či větším gestem nebo rozhodnutím nepřekvapil, jako třeba při křestní bohoslužbě v Sixtinské kapli začátkem roku, když pokřtil dítě rodičů, kteří byli sezdáni jen občansky, nikoli církevně, a vyzval přítomné matky, aby neváhaly během obřadu děti nakojit.

Důležitý je pro něj osobní vztah a kontakt s lidmi. Proto od počátku překvapuje nezasvěcené spontánními telefonáty svým přátelům nebo naprosto cizím lidem. Od prvních chvil v úřadě rezignuje na pompéznost moci. Dokáže přirozeně komunikovat a staví se tak do určitého protikladu s poněkud strnulým projevem Benedikta XVI. Tato jednoduchost a pokora jsou každopádně velkými výzvami i pro další státníky. Proto se už od prvních dnů po jeho volbě hovořilo o svěžím větru, který se může prohnat zbytněle byrokratickými institucemi římské kurie. Euforie, která první dny působení 266. papeže provázela, je pochopitelná. Františkovy lidské projevy a city, které postrádají jakoukoli aroganci, nadřazenost či sklon k povýšenosti a elitářství, opatrně lámou ledy a mohou vrátit církvi ztracenou důvěryhodnost. V dnešní situaci všeobecné krize důvěry, která zasahuje nejen církev, ale i mnoho jiných institucí, to rozhodně není málo. Velký rozdíl mezi Benediktem XVI. a Františkem je také ve stylu vystupování. Zatímco Benedikt XVI. se snažil více argumentovat, František je bezprostřednější a jeho projevy nepostrádají silnou apelativní formu.

František v duchu svého předchozího stylu razantně požaduje větší zájem o chudé a sociálně vyloučené lidi. Jeho první cesta mimo Řím vedla 8. července 2013 na ostrov Lampedusa, který je „domovem“ mnoha afrických uprchlíků. Snahou o zlepšení sociální situace je motivován také zásah do kuriálních struktur, kdy v únoru 2014 zřídil ve Vatikánu

obdobu ministerstva financí a hospodářství v jednom s cílem dosáhnout větší transparentnosti finančních toků církevního státu. Tyto změny jsou nesené rovněž úsilím předcházet dalším skandálům, které by poškodily obraz církve ve veřejném prostoru. Viditelným posunem tímto směrem však byla i papežova snaha začít rozplétat složitá předešlá transakcí a zájmů, týkajících se tzv. *Vatikánské banky*, o níž se také intenzivně hovořilo během generálních kongregací. Ta bývala podezřelá z podpory korupčních praktik a z praní špinavých peněz. Pokusy o dosažení transparentnosti se však objevily již během pontifikátu Benedikta XVI., který se snažil zavést do mechanismu jejího fungování standardy platné v západoevropských státech. Díky tomu se mělo více peněz distribuovat na podporu sociálních projektů.

V institucionální rovině měla napomoci papežovým záměrům také změna ve vedení *Státního sekretariátu*. Pomyslným šéfem vatikánského vládního kabinetu, který se svého postu oficiálně ujal 15. října 2013, se stal osmapadesátiletý Pietro Parolin (1955). Jedná se tak o nejmladšího státního sekretáře od doby Pia XII. Z jeho kariérního životopisu vyplývá, že jde o schopného diplomata, který pracoval na apoštolských nunciaturách v Mexiku a Nigérii. Jako zprostředkovatel se podílel rovněž na významných diplomatických jednáních mezi Svatým stolcem a Čínou. Bezprostředně před svým jmenováním působil čtyři roky jako papežský vyslanec ve Venezuele. Má tedy bohaté zkušenosti z tzv. *třetího světa*, kterých pravděpodobně využije při vytváření papežských strategií k těmto regionům. Nový papež klade velký důraz také na další reformy kuriálních struktur, které by posílily kolegiální rozhodování v církvi. Za tímto účelem jmenoval v dubnu 2013 poradní sbor, z něž vznikla v září *Rada kardinálů*. Cílem připravovaných změn je reorganizace *Kongregací* a posílení úlohy laiků v rámci kurie.

Františkova první zahraniční cesta byla naplánována již jeho předchůdcem a směřovala na tradiční setkání papeže s mladými v rámci *28. Světových dnů mládeže* v brazilském Rio de Janeiru. Papežská ná-

Pietro Parolin, Františkův státní sekretář

vštěva proběhla ve dnech 22.-28. července 2013 a potvrdilo se, že celá akce má silný emocionální náboj. Spontánnost byla znát na obou stranách. Z pohledu vnějšího pozorovatele měl příjezd papeže na jednotlivá setkání charakter atmosféry rockového koncertu, kdy přijíždí hvězda showbyznysu, nikoli první muž církve. Neočekávaně zastavoval, aby se třeba napil oblíbeného nápoje „maté“ či chystal létající trička a vlajky, které plnily otevřený „papamobil“, jenž byl navíc bez neprůstředlných skel. Ochranku tak zaléval pot, ačkoli počasí bylo i na panující brazilskou zimu nezvykle chladné. Ve svých poselstvích dokázal dokonce využít zdejšího nadšení pro kopanou.

Na rozdíl od popových či fotbalových hvězd však přinášel hlubší duchovní přesahy. Své názory formuloval nejen při setkání s brazilskou politickou, kulturní a akademickou elitou, ale například i při pobožnosti křížové cesty, kdy mimo jiné argumentoval tím, že egoismus a korupce prohlubují deziluzi z politiky. Ekonomický růst, který je patrný v posledních letech, se navíc zatím neodrazil pozitivně v každodenním společenském životě, ve zlepšení sociální situace, zdravotnictví a školství. Disproporce mezi řečí ekonomických statistik a reálnými

problémy zejména mladých Brazilců se v zemi prohloubily i v souvislosti s přípravou velkých sportovních akcí – mistrovství světa ve fotbale v roce 2014 a letní olympiády v roce 2016. V papežových projevech tak byly zmíněny i tyto reflexe aktuálních témat.

Vážný problém vidí ve stavu, jež nazval „globální lhostejností“. Proto apeloval zvláště na mladé, aby se více zajímali o veřejné záležitosti. Připomněl v této souvislosti, že ubývající chuť angažovat se ve veřejném životě je rizikem také pro demokracii. Ve svých vyjádřeních se opírá i o specifický stav v regionu, kde v minulých desetiletích církevní kruhy vstupovaly do společenského dění a fungovaly jako prostředník při přechodu od vojenských vlád k opětovnému návratu demokracie. Řešení krizových situací zároveň vidí v celospolečenském dialogu, který povede k pojmenování hlubších kořenů problémů, a tím pádem i ke komplexnějšímu řešení. Důrazem na nenásilí chce papež rovněž otupit činnost levicových aktivistů a extrémních skupin, které se uchylují k násilným formám protestů, jaké se odehrávaly i v Brazílii během jeho návštěvy. V jejím programu se taktéž věnoval otázkám revitalizace křesťanské víry, čelící tlaku sekularizačních změn. V mladých lidech nejruznějších kultur papež vidí nositele misijního poslání. Výzva k vážné sebereflexi uvnitř církve se objevila i tentokrát, když nezvykle tvrdě odsoudil církevní kariérismus. Závěrečné mše, sloužené přímo na světoznámé pláži Copacabana v Riu de Janeiru, se zúčastnilo kolem tří miliónů lidí. Na závěr papež oznámil, že další *Světové dny mládeže* se uskuteční v roce 2016 v polském Krakově, působišti Jana Pavla II.

Na svátek příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu, tedy 5. července, byla oficiálně zveřejněna první papežova encyklika *Lumen fidei*, která vešla do historie tím, že ji sepsali dva papežové (jako datum vzniku je však uveden 29. červen). Vyšla sice pod Františkovým jménem, ale na autorství se podílel také Benedikt XVI. V této souvislosti mohu připomenout, že papež František byl pozván také k účasti na cyrilometodějských oslavách na Velehradě 5. července 2013. Papež se ne-

mohl zúčastnit osobně, ale k této příležitosti zaslal alespoň poselství, v němž hovořil o cyrilometodějských kořenech českého státu a vyzval k tomu, aby se jejich dědictví nyní dále rozvíjelo v podobě vytváření společnosti založené na zásadách tolerance a solidarity.

Velmi důležitý krok začal připravovat na říjen 2014. Na tento měsíc svolal biskupskou synodu se zaměřením na otázky manželství a rodinného života a přístupu církve k této sféře. K těmto tématům rozeslal církevním institucím ve světě také dotazník obsahující teoretické i praktické otázky, aby získal přehled o tom, jak by církve v jednotlivých kulturách tyto problémy řešily. Její průběh dá možná první odpovědi na to, jak vážně je myšlena snaha o hledání odpovědi na otázky, které považuje velká část věřících za důležité. Očekává se, že mezi diskutovaná témata bude patřit například pastorační vztah k rozvedeným a nově seždaným v církvi nebo k používání umělé antikoncepce, což jsou záležitosti, které dlouhodobě budí kontroverze mezi tradicionalistickými a progresivními skupinami v církvi (různé názory na otázku vztahu k rozvedeným panují rovněž v rámci kardinálského sboru, kdy například aktuální prefekt *Kongregace pro nauku víry* Gerhard Ludwig Müller /1947/ se nekompromisně vymezuje proti možné liberalizaci přístupu rozvedených věřících ke svátostem a považuje takové debaty za výsledek tlaku sekulární kultury na církev, zatímco kardinál Kasper by byl například benevolentnější i k uznání dalšího manželství věřících po rozvodu), ale vyvolává také pozornost širší veřejnosti. Papež František však dal najevo, že nechce vytrhávat jednotlivé otázky z kontextu, ale že se hodlá soustředit na celostní pohled na roli a význam rodiny na počátku třetího tisíciletí.

Zřetelně vystupuje také proti vlivu klerikalismu na církevní prostředí a označuje ho za jednu z možných brzd pastoračního působení církve. Asi nejkontrastněji se ukázal styl Františkův na straně jedné a materiálně orientovaného církevního hodnostáře na straně druhé na kauze, která ovládla především německá média, ale vzbudila zájem i jinde ve světě.

Jde o případ Franze-Petera Tebartze van Elsta (1959), dnes už emeritního biskupa v Limburgu. Jak se ukázalo, náklady na rekonstrukci jeho rezidence neúměrně rostly z důvodu osobních zásahů samotného biskupa. Navíc se podle kritiků ukázalo, že peníze proudily do stavebních prací bez jakékoliv kontroly příslušných úřadů v diecézi. Biskup vysvětloval zvýšené náklady mimo jiné i požadavky památkářů, což však jejich zástupci kategoricky odmítli. Symbolem rozhazovačnosti, který je skloňován snad ve všech komentářích, se stala koupelnová vana, pořízená za patnáct tisíc euro. Novináři se logicky ptali, jak může sloužit k výkonu biskupského úřadu či bohoslužbám. Vlna nesouhlasu se vzedla především ve vlastní diecézi. Důvody k nespokojenosti je však třeba hledat ještě hlouběji než jen v kritice hýření s financemi. Nejužší okruh spolupracovníků mu vyčítal příliš autoritativní styl vedení, který se příliš neohlížel na názor druhých, což vedlo k prohlubování osobních antipatií mezi ním a některými duchovními. V březnu 2014 František rozhodl o tom, že by se do diecéze jako biskup již neměl vrátit.

Papežova osobní skromnost, kterou vyžaduje i od druhých, vedla na jaře 2014 ke konfliktu i s vysoce postaveným mužem Vatikánu, kamerlengem a bývalým státním sekretářem Tarcisiem Bertone, který začal v nákladném stylu představovat své vatikánské podkrovní apartmá o rozloze několika stovek metrů čtverečních. Papež prý marně na Bertoneho apeloval, aby přepychovou rekonstrukci zastavil. V jednom ze svých pravidelných ranních kázání v červnu 2014 František upozornil na zkaženost mocných a energicky odsoudil korupci, jež je podle něj placena chudými, kteří se ocitají bez toho, co potřebují a na co mají právo. Omluvil se přitom i za korupční jednání duchovních, kteří opouštějí pastorační povinnosti, aby pečovali o svou moc nebo se obohatili.

Papežovy činy nejsou jistě primárně motivovány touhou po zviditelnění, přesto se spontánně těší velkému zájmu, což podtrhl fakt, že ho loni magazín *Time* vyhlásil *Osobností roku*. Podle průzkumů, zveřejněných v závěru roku 2013 ve Francii, je nyní pozitivně vnímán ze strany 85%

obyvatelstva, čímž předstihl i Jana Pavla II. Populární je i v Německu, které je považováno za kritické vůči římskému a papežskému centralismu a kde si získal sympatie jako zastávce proreformního kursu. Italský historik a politik Andrea Riccardi (1950) ocenil mimo jiné papežovu snahu vstupovat do veřejného prostoru, jak to prokázal například při snaze o mírové a diplomatické řešení situace v Sýrii na podzim 2013, kdy se snažil odvrátit hrozící invazi západních zemí a vyzýval ke konání půstu a modliteb za odvrácení další eskalace konfliktu. Výrazně mírové poselství v sobě nesla také další papežova zahraniční cesta, která v květnu 2014 směřovala na Blízký Východ (Jordánsko, palestinská území, Izrael). Doprovázeli ho i dva přátelé z jiných náboženství, židovský rabín Abraham Skorka a muslimský šejk. Během cesty pozval ke společným modlitbám za mír nejvyšší představitele židovského státu i palestinské samosprávy. Ty proběhly ve vatikánských zahradách v neděli 8. června a přítomen byl i konstantinopolský ortodoxní patriarcha Bartoloměj. Papežovu prestiž dokresluje fakt, že se s ním setkali již mnozí světoví státníci, například francouzský prezident François Hollande (1954), ruský prezident Vladimir Putin (1952) či britská královna Alžběta II. (1926). Za velkou morální autoritu dnešního světa ho označil také americký prezident Barack Obama (1961) při své návštěvě Vatikánu v březnu 2014.

V nedávném rozhovoru, k němuž se sešel s dlouholetým šéfredaktorem liberálně orientovaného deníku *La Repubblica*, však pokládá za jeden z nejpálčivějších problémů současného světa nezaměstnanost mládeže a samotu, v níž se ocitají starší lidé. Vitalita církve budoucnosti závisí ve velké míře na její odvaze vyjít vstříc hledajícím a srozumitelně, bez manipulace, jim nabídnout své duchovní bohatství a tisícileté zkušenosti. Papežovy názory, čeřící dosud stojaté církevní vody, logicky nekonvenují všem. Je jasné, že tradicionalisté nemohou být z posunů, které nastaly, příliš nadšeni. Proto nepřekvapuje, že musí čelit oponentským hlasům, které se soustřeďují hlavně do konzervativních církevních i politických skupin. Mnozí kritici mu vyčítají i mediální neobratnost.

Prvním velkým programovým spisem, který si klade ambici určit nové směřování církve, je bezpochyby apoštolská exhortace *Evangelii gaudium*. Dokument vznikl v létě v Římě po jeho návratu ze *Světových dnů mládeže* a byl vydán v listopadu 2013 u příležitosti zakončení *Roku víry*. Pojednává mimo jiné o reformě církve v misijním slova smyslu. Církev je podle papeže povolána k tomu, aby vycházela ze sebe sama směrem k druhým lidem. „Každý křesťan a každá komunita bude rozlišovat, na jakou cestu je Pán volá. Všichni jsme však vyzváni, abychom přijali následující povolání: vyjít z vlastní pohodlnosti a mít odvahu jít na všechny periferie, které potřebují světlo evangelia,“ píše František, podle něhož je „důvěrnost církve s Ježíšem putující důvěrností“. V tomto dokumentu zdůrazňuje rovněž potřebu „pastoračního obrácení (konverze)“, tedy nutnost přejít od statického a administrativního chápání pastorace k misionářskému pojetí. Snahu o misionářské obrácení církve potvrdil jako prioritu papežovy činnosti také státní sekretář Pietro Parolin v jednom z prvních rozhovorů pro *Radio Vaticana*. Podle něj se musí tato změna uvažování projevit i uvnitř mocenských grémií Vatikánu a v jeho diplomacii. František vybízí k dialogu se státy, se společností, s lidmi jinak věřícími. V rámci pojednání o vztazích s islámem vyzývá většinově muslimské země k podpoře náboženské svobody pro křesťany – tak jako se muslimským věřícím dostává svobody a tolerance v zemích, které se stále hlásí ke křesťanské tradici. Poučen rozruchem vyvolaným výše zmíněnou řezenskou přednáškou papeže Benedikta XVI. z roku 2006 nynější hlava katolické církve tvrdí, že autentický islám násilí nezná, což je ovšem zase na druhou stranu příliš zjednodušující tvrzení.¹⁵² V apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium* v podstatě dále rozvíjí své úvahy, které předestřel před kardinály

152 <http://www.katyd.cz/clanky/prilohy/perspektivy/vstoupit-do-reky-radosti.html>. Přístup 20. 5. 2014

již v přípravných setkáních (generálních kongregacích) před konkláve v březnu 2013, když řekl, že církev je nemocná, protože je vztažená jen na sebe samu. Má-li se uzdravit, musí se obrátit nikoli k sobě samé, ale k periferii: k nejhudším, ne-křesťanům a také k těm, kteří jsou v církvi, ale cítí se odmítnuti normativní církevní dikcí: lidé hřešící, rozvedení, homosexuálové apod.¹⁵³

Je si přitom vědom toho, že změny se musí dotknout i papežského úřadu. Velkou pozornost v něm věnuje například jazyku, kterým bude hlášáno církevní poselství. Exhortace obsahuje například i celou řadu praktických doporučení, jak si připravit kázání. Potvrdil v ní, že jednu z hlavních rolí hraje v jeho programu boj proti sociálním nerovnostem a chudobě. Velmi ostře se vymezil proti tzv. špinavým penězům: „Jednou byl jeden církevní hodnostář obviněn z toho, že přijal peníze pocházející z obchodu s drogami, a on se bránil, že ty peníze použil na dobrou věc a neptal se, odkud jsou. To je špatně. Peníze poskvrněné krví nelze přijmout.“¹⁵⁴

Díky papežovým akcentům by mohli jednu z možných alternativ, zmírňujících konfliktní potenciál skrytý v rostoucím sociálním pnutí, jež se projevuje viditelně i v Evropě, představovat v daleko větší míře i křesťané. Polemickou reakci vyvolaly výroky typu „peníze musí sloužit, a ne vládnout“ či „ekonomika vyloučení a nerovnosti zabíjí“. Rozhlasový moderátor Rush Limbaugh (1951), jeden z hlavních mluvčích americké konzervativní pravice, sdružené do *Tea Party*, ho za to nazval marxistou a pokrytcem a dal najevo, že by se v podstatě neměl do politiky míchat. Papež vzápětí reagoval na tuto kritiku v obsáhlém rozhovoru pro italský deník *La Stampa*, kde se mimo jiné distancoval od marxismu

153 *Návrat církve na cestu evangelia*. In: Univerzum, 24 (2014), č. 2, s. 36.

154 Bergoglio, Jorge Mario – Skorka, Abraham: Papež František o rodině, víře a úloze církve ve 21. století. O nebi a zemi. Praha-Litomyšl 2013, s. 134.

a označil ho za chybnou ideologii. Co však podle něj ultrakonzervativní kruhy označují za „ryzí marxismus“, jsou podle něj jen důsledně uplatňované linie církevní sociální nauky. Jak dále řekl v interview, které vedl známý znalec vatikánského zákulisí Andrea Tornielli (1964), chtěl polemizovat především se zásadami tzv. *trickle-down teorie*, která sice slibuje, že z bohatnutí horních deseti tisíc budou postupně profitovat i chudší vrstvy, ale v praxi k tomu podle papeže nikdy nedojde.

Hovoří se o tom, že k oponentům patří také lidé z vatikánské kurie. Papež možná i z tohoto důvodu několikrát kritizoval situaci, která není za vatikánskými hradbami vidět. V únoru při kreaci nových kardinálů znovu vyzýval své spolubratry, aby se zdrželi intrik a spřádání mocenských plánů. Vyzývá také k realizaci dialogu uvnitř církve. Církev potřebuje provést sebereflexi, uznat chyby a projít proměnou, jak po tom volal těsně před svou smrtí Carlo Maria kardinál Martini (1927-2012), známý svou citlivostí k problémům uvnitř církve. Již na samém sklonku života poskytl rozhovor pro italský deník *Corriere della Sera*, který vyšel až těsně po jeho skonu. Upozorňoval na to, že církev je příliš ustrašená a přehnaně úzkostlivá a soustřeďuje se hlavně na své vnitřní problémy. V důsledku toho nehledá odpovědi na otázky, které lidi skutečně pálí, a neumí se jasně postavit k výzvám doby. V posledním rozhovoru, tedy jakémsi duchovním testamentu, pronesl burcující slova o tom, že aktuální podoba církve zůstala dvě stě let zpátky. Podle něho je příliš byrokratizovaná a ztrácí kontakt s lidmi: „Naše kostely jsou obrovské a prázdné, naše rituály a liturgické oblečení jsou pompézní,“ prohlásil těsně před smrtí. Cestu viděl v návratu k solidnímu duchovnímu fundamentu víry a k opravdové otevřenosti vůči světu. Martini nechtěl obehnát církev vysokými hradbami, ale přál si, aby se stala symbolickým „domem ze skla“ a partnerem k dialogu s okolním světem.

Papež František hovořil v létě 2013 s Antoniem Spadarem (1966) z jezuitského periodika *Civiltà Cattolica* na podobné téma, když se vyjadřoval k charakteru církve. V rozhovoru připomněl, že církev by se